

2. De milieubeweging

Bart Delbroek

2.1. Bibliografie

2.1.1. Algemene studies

- KRIESI (H.) e.a. *New Social Movements in Western Europe: a Comparative Analysis*. Minneapolis, 1998.
- VAN DER HEYDEN (H.). Van kleinschalig utopisme naar post-giro-activisme? De milieubeweging 1970-1990, in DUYVENDAK (J.W.) e.a. *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland*. Amsterdam, 1992.
- HOOGHE (M.). *Met vlag en spandoek: hedendaagse actiegroepen*. Groot-Bijgaarden, 1996.
- WALGRAVE (S.). *Nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen: een sociologische verkenning van de milieubeweging, de derde wereldbeweging en de vredesbeweging*. Leuven, 1994.
- HOOGHE (M.). De milieubeweging, een reus op duizend voetjes, in HELLEMANS (S.), HOOGHE (M.), eds. *Van "Mei '68" tot "Hand in Hand": nieuwe sociale bewegingen in België 1965-1995*. Leuven, 1995, p. 49-67.
- LEROY (P.), DE GEEST (A.). *Milieubeweging en milieubeleid: sociale en politieke aspecten van de milieukwestie*. Antwerpen, 1985.
- PEETERS (A.), VERMEIREN (I.). *De jaren zeventig, van groen naar groenen*. Borgerhout, 1980.
- WALGRAVE (S.). *Tussen loyaliteit en selectiviteit: over de ambivalente verhouding tussen nieuwe sociale bewegingen en groene partijen in Vlaanderen*. Leuven, 1995.
- FLORIZOONE (P.). *De Groenen. Ideeën, bewegingen en partijen*. Antwerpen, 1985.
- VAN DER HEYDEN (A.A.). De milieubeweging in de twintigste eeuw, in *BTNG*, 2004, nr. 3, p. 445-483.
- HOOGHE (M.). *En elke zondag kip: het consumentisme en de vernietiging van het leefmilieu*. Leuven, 1993.
- VAN LINT (J.), LAUWERS (J.). *Burgers in de weer. De mobilisatie rond een milieuproject*. Leuven, 1979.
- VAN DEN EEDE (L.), LEPEZ (S.), BOOGAERTS (S.). *Hoe het groeide: pioniers over de milieubeweging in de jaren 1960-1970*. Brussel, 2005.
- CASPERS (M.). *De geschiedenis van de natuurbescherming in Vlaanderen van 1910-1940*. Tilburg, 1992.
- HOOGHE (M.). De invloed van de milieubeweging op het milieubeleid, in *Res Publica*, 1995, nr. 1, p. 93-108.
- VERVLIIET (E.). De milieubeweging in Vlaanderen, in *GMG*, 1983, p. 521-540.

STEENKISTE (G.). Actief en passief in de milieubeweging, in *De Nieuwe Maand*, 1982, nr. 6, p. 365-375.

2.1.2. *Organisatiestudies*

HOOGHE (M.). *De milieukoepel in Vlaanderen. Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen vzw 1971-1996*. Brussel, 1996.

DIRKS (D.). Bond Beter Leefmilieu en de milieubeweging in Vlaanderen, in VAN ALSENOY (J.), ed. *Ruimtelijke planning: praktijkboek voor stedenbouw en stadsvernieuwing, huisvesting en milieu*. Antwerpen, 1986.

Twintig jaar Wereld Natuur Fonds in België. Antwerpen, 1985.

DE BOK (R.). *Van de Rainbow Warrior tot Mururoa: 25 jaar Greenpeace*. Antwerpen, 1997.

HENDRICKX (M.). *Gaia: profiel van een beweging*. Antwerpen, 1997.

In vergelijking met andere nieuwe sociale bewegingen lijkt het aantal studies over specifieke organisaties binnen de milieubeweging vooralsnog schaars. Wel zijn meerdere groeperingen in de Belgische milieubeweging het onderwerp geweest van licentiaatsverhandelingen. Deze kunnen via het jaarlijkse overzicht in het *Mededelingenblad van de Belgische Vereniging van Nieuwste Geschiedenis* achterhaald worden.

2.2. *Historisch overzicht*

Spreken over “de” milieubeweging is door de grote heterogeniteit van de erbij betrokken kleine en grote groeperingen eigenlijk niet mogelijk. Deze kennen namelijk vaak grote verschillen in doelstellingen, mate van organisatie, werkwijze en activiteitsgraad. Bovendien zijn veel lokale groepen enkel informeel georganiseerd of leiden ze met uitzondering van bepaalde actiemomenten een min of meer latent bestaan. De milieubeweging is trouwens ook niet echt nieuw, hoewel de groepen die sinds de jaren 1960 ontstonden heel andere karakteristieken vertoonden. De milieubeweging vindt haar oorsprong namelijk in de natuurbehoudbewegingen die vanaf het einde van de negentiende eeuw in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië ontstonden. In België werden de eerste verenigingen in het begin van de twintigste eeuw opgericht. De bekendste zijn de *Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon* (KVNS) (1910) en *De Wielewaal* (1934). Deze organisaties hadden een eerder elitair karakter en waren louter gericht op de bescherming van bepaalde landschappen of diersoorten door de oprichting van natuurrezervaten. De nieuwe groeperingen die sinds de jaren 1960 ontstonden, richtten zich daarentegen veel meer op het menselijke leefmilieu in het algemeen, dat werd beschouwd als een sociaal en politiek probleem dat omvattende maatschappelijke veranderingen vereiste. De symbolische en expressieve actiemiddelen die ze hanteerden, gaven blijk van een veel directere en strijdvaardigere aanpak.

In België grepen de eerste milieuacties van dit nieuwe type plaats vanaf 1968. Zij waren voornamelijk gericht tegen de aanleg van nieuwe verkeerswegen. Enkele bekende voorbeelden waren de acties tegen de aanleg van de E-10 in Brasschaat, het jarenlange protest tegen het duwvaartkanaal Oelegem-Zandvliet en het verzet tegen de geplande A-24 in Limburg. In de daaropvolgende jaren geraakte de

milieubeweging in een stroomversnelling. Tussen 1968 en 1971 zouden in Vlaanderen al 36 nieuwe groeperingen opgericht zijn, een groei die later nog versnelde. Aanvankelijk ontstonden deze actiegroepen vooral als lokale reactie tegen welbepaalde projecten die als een bedreiging voor het eigen leefmilieu werden gezien. Op dit vlak wijkt de milieubeweging af van de meeste andere nieuwe sociale bewegingen. Ze trekt niet alleen leden uit de “nieuwe middenklasse” aan, maar ook grote delen van lokale gemeenschappen waarbij de sociaaleconomische positie een minder grote rol speelt. Bijgevolg werden de eerste groepen ook wel eens onder de noemer “*Not in my backyard*” (NIMBY) geplaatst. Milieuhinder wordt pas een thema als de lokale gemeenschap er zelf mee geconfronteerd wordt. De eerste acties van de Vlaamse antikernenergiebeweging waren louter gericht tegen de geplande aanleg van een kerncentrale in Zeebrugge. Pas in een latere fase zou de beweging ook het gebruik van kernenergie en het Belgische energiebeleid in het algemeen fundamenteel in vraag stellen.

Toch ontstonden al vrij snel meer formele organisaties, die de talrijke actiegroepen trachtten te overkoepelen. Bekende regionale voorbeelden zijn *Red de Voorkempers* en de *Gentse Actiegroep Leefmilieu* (GAL), terwijl op nationaal vlak de *Verenigde Actiegroepen voor Kernstop* (VAKS) en de *Bond Beter Leefmilieu* (BBL) het voortouw namen. Deze nationale drukkingsgroep werd in 1971 door milieuactivisten opgericht als tegengewicht tegen de economische belangengroepen. In 1976 werd de organisatie opgesplitst in vier gewestelijke organisaties: *Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen*, *Inter-Environnement Wallonie*, *Inter-Environnement Bruxelles* en de *Brusselse Raad voor het Leefmilieu* (BRAL). De vorming van dergelijke koepels verliep evenwel erg problematisch. Enerzijds was er de afkeer van formalisering en institutionalisering die nieuwe sociale bewegingen kenmerkt. Anderzijds groepeerden deze koepels vaak ook organisaties die helemaal niet tot de nieuwe sociale bewegingen behoorden. Dit probleem kwam vooral duidelijk tot uiting bij de BBL. Zowel natuurbehoud als de strijd tegen milieuhinder behoorden tot de doelstellingen. Door het aanvankelijke overwicht van de traditionele natuurbehoudsbewegingen in het bestuur van de organisatie en de financiële afhankelijkheid van het bedrijfsleven en politiek ontbrak het de BBL vaak aan een duidelijke positie-inname. Vooral het voorzichtige standpunt in het kernenergie debat leidde tot een polarisatie binnen de organisatie. VAKS, binnen de milieubeweging de meest radicale actiegroep, nam toen openlijk stelling tegen de doelstellingen en strategie van de BBL. De omslag kwam er pas in 1986 toen Guido Steenkiste, de stichter van VAKS, voorzitter werd van de BBL.

De kentering had eveneens te maken met de transformatie die een aantal van de oudere natuurbehoudsbewegingen ondergingen. Organisaties als De Wielewaal, WWF en vzw *Natuurreservaten* – de Vlaamse vleugel van *Belgische Natuur- en Vogelreservaten* (BNVR) – gingen zich steeds militanter opstellen, ook bij acties buiten het directe werkveld van natuurbehoud. Vooral de vzw *Natuurreservaten* wist als politieke actiegroep reeds verschillende successen af te dwingen. Als oorzaak van de verschuiving worden meestal de toenemende professionalisering en een generatiewissel binnen de milieubeweging vermeld. De *Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie* (BJN) en de *Wielewaaljongeren* – de twee smolten in 1983 samen in de *Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming* (JNM) – zouden hierbij als kweekvijvers voor milieuactivisten een sleutelrol hebben gespeeld.

Wellicht werd deze transformatie ook beïnvloed door de successen van een aantal militantere milieugroepen die van mediagenieke, directe acties hun handelsmerk hebben gemaakt. *Gaia*, *Friends of the Earth* en vooral *Greenpeace* zijn de meest gekende voorbeelden. Men kan zich echter afvragen of dergelijke grote internationale organisaties nog werkelijk tot de nieuwe sociale bewegingen behoren. De inzet van leden beperkt zich immers in hoofdzaak tot een financiële bijdrage.

In vergelijking met de successen uit de jaren 1970 was het daaropvolgende decennium er toch vooral één van stabilisering en zelfs crisis. Dit bleek al uit de machtsstrijd binnen BBL, die afgezien van een onduidelijke strategie ook de steun vanuit het bedrijfsleven grotendeels deed opdrogen. De financiële moeilijkheden die daaruit volgden, werden pas in 1992 opgelost door structurele subsidiëring van de nationale overheid en de Europese Unie. Onderzoek toonde eveneens aan dat het aantal en de omvang van de milieucties beduidend lager lag dan de voorgaande jaren, hoewel ze het grootste aandeel van de acties binnen het geheel van de nieuwe sociale bewegingen bleven uitmaken. Het waren voornamelijk de weinig gestructureerde lokale verenigingen die als eerste verdwenen. De traditionele natuurbehoudbeweging daarentegen kende gedurende de jaren 1980 zelfs een groei van de ledenaantallen. De zwaarste klappen kreeg evenwel de antikernenergiebeweging. Terwijl VAKS in 1979 – kort na het ongeval in de kerncentrale van Three Mile Island – nog 20.000 betogers wist bij elkaar te brengen voor een protestmars in Doel, slaagde de organisatie er de daaropvolgende jaren niet meer in grote groepen demonstranten aan te trekken. Dit was enerzijds te wijten aan de concurrentie met het protest tegen atoomwapens en anderzijds aan de verdeeldheid over de te volgen koers (massamanifestaties of kleine gerichte acties). Ondanks een kortstondige opflakking na het ongeval in Tsjernobyl sterft VAKS een stille dood. Mede door het Vlaamse Mina-decreet leken de overige grote organisaties binnen de milieubeweging er vanaf 1989 opnieuw bovenop te komen. Dit decreet voorzag niet alleen een gegarandeerde subsidiëring voor milieuverenigingen, maar gaf de koepelorganisaties een adviserende stem in het Vlaamse milieubeleid. Vanaf dan lijkt de milieuproblematiek meer en meer gemeengoed te worden bij andere sociale en politieke actoren, waarbij in toenemende mate rekening wordt gehouden met de internationale dimensie. Initiatieven als het Kyoto-protocol getuigen hiervan. De milieubeweging zelf blijft stevig ingebed in het Belgische sociale leven. Zowel BBL als Inter-Environnement Wallonie groeperen ongeveer 150 leden, terwijl Greenpeace België in 2007 108.000 donateurs telde.

2.3. *Archieven*

2.3.1. *Bewaring en inventarisatie*

Gedurende de laatste jaren hebben een aantal archiefinstellingen aanzienlijke inspanningen geleverd om materialen met betrekking tot nieuwe sociale bewegingen te verzamelen. Op het vlak van de milieubeweging was vooral het AMSAB-ISG hierin succesvol. Tegelijk leken een aantal organisaties uit de milieubeweging zelf zich bewust te worden van de noodzaak tot een duidelijk archiefbeleid. Een goed voorbeeld hiervan is Bond Beter Leefmilieu (BBL) die naar aanleiding van zijn dertigjarig bestaan geconfronteerd werd met de problematische situatie van

zijn archief. Een samenwerkingsakkoord met AMSAB-ISG was het gevolg. De situatie in Wallonië is daarentegen ronduit erbarmelijk. Er werden in geen van de bekende Waalse archiefinstellingen collecties over de milieubeweging teruggevonden, behalve bij Etopia (zie het hoofdstuk over de groene partijen).

AMSAB-ISG

DE NIL (B.). Groen in Gent. Archieven van Boudewijn van Belle, het Groencomité Drongen, de actiegroep Bourgoyen-Ossemers en de Gentse afdeling van de Wielewaal, in *Brood en Rozen*, 2006, nr. 2, p. 82-83.

VERMANDERE (M.). Het archief van Kritisch Bosbeheer Vlaanderen & Centrum voor Natuurbeschermingseducatie / Centrum voor Natuur- en Milieueducatie, in *Brood en Rozen*, 2006, nr. 4, p. 80-81.

DE CLERCK (J.). Het archief van Actiegroep Leefmilieu Rupelstreek (ALR) vzw, in *Brood en Rozen*, 2008, nr. 1, p. 65.

BOECKX (B.). Atoomenergie? Nee bedankt. Het archief van de Verenigde Actiegroepen voor Kernstop (1974-1986), in *Brood en Rozen*, 2003, nr. 4, p. 61-63.

VAN OVERSTRAETEN (G.). *Inventaris van het archief van Bond Beter Leefmilieu (BBL) Vlaanderen (1972-2003)*. Gent, 2008.

DE CONINCK (R.), CREVE (P.), VRIELYNCK (S.). *Hoe het groeide. Inventarissen van archieven van de milieubeweging*. Gent, 2005.

Bevat inventarissen van de archieven van het Actiecomité Milieubescherming Merelbeke, Voor Moeder Aarde vzw, Natuurreservaten vzw, de Federatie voor Milieubescherming van het Gewest Gent en de persoonlijke archieven van Guido Steenkiste en Guido van Steenberg. Zie hierover eveneens:

DE CONINCK (R.). Het archief van het Actiecomité Milieubescherming Merelbeke (AMM), in *Brood en Rozen*, 2004, nr. 2, p. 73-74.

VANDEBROUCKE (M.). Een buitenbeentje in de strijd tegen kernenergie: inventaris van het archief van Voor Moeder Aarde, in *Brood en Rozen*, 2004, nr. 2, p. 67-70.

VANDEBROUCKE (M.). Guido Steenkiste, voorzitter Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen 1986-1989. Inventaris van het archief van Guido Steenkiste, in *Brood en Rozen*, 2004, nr. 2, p. 71-72.

VANDEBROUCKE (M.). Inventaris van het archief van Guido van Steenberg, voorzitter Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen 1983-1986, in *Brood en Rozen*, 2004, nr. 4, p. 67-70.

Van een aantal collecties bestaat voorlopig enkel een aanwinstenbeschrijving (Centrum voor Natuur- en Milieueducatie, Natuurpunt, Red de Voorkempen). Een inventaris van het archief van Greenpeace België is in voorbereiding.

KADOC

Hoewel ook het KADOC zich uitdrukkelijk richt op de verwerving van archieven van nieuwe sociale bewegingen, werden tot op heden nauwelijks archivalia van lokale milieuactiegroepen of nationale milieuorganisaties overgedragen. Toch kunnen ook andere archieven een interessante invalshoek opleveren. Enerzijds zijn er de archieven van politici en ondernemers die met bepaalde lokale actiegroepen werden geconfronteerd. Anderzijds wordt ook in de archieven van jonge-

renorganisaties uit de katholieke zuil veel documentatie bewaard in verband met nieuwe sociale bewegingen. Het leert ons bovendien op welke manier de thema's en werkmethodes van de milieubeweging ingang vonden in de bestaande sociale structuren. We dienen ons hier te beperken tot enkele voorbeelden.

HEYRMAN (P.), TAVERNIERS (A.). *Inventaris van het archief Vaast Leysen*. Leuven, 2004.

HEYRMAN (P.). *Inventaris van het Archief André Vlerick (1935-1990)*. Leuven, 2002.

Plaatsingslijst van het archief Firmin Aerts (1968-1995). Leuven, z.j.

Plaatsingslijst van het Archief van Jozef (Jos) de Saeger (1950-1998). Leuven, z.j.

VERSTRAETE (L.). *Inventaris van het archief van de BJB-KLJ (1925-1980)*. Leuven, 1989.

Plaatsingslijst van het archief KSA-VKSJ. Leuven, z.j.

ANDERE ARCHIEFINSTELLINGEN

Andere pistes voor het vinden van informatie over de milieubeweging zijn in de eerste plaats de documentatiecentra die een aantal van de Belgische milieuorganisaties zelf hebben aangelegd, en die in de meeste gevallen na een eenvoudige aanvraag toegankelijk zijn. We denken hierbij onder meer aan de bibliotheek van BBL, de Minaraad of Argus. Een online catalogus is beschikbaar op Felnet (www.felnet.be), een samenwerkingsverband van meer dan twintig milieudocumentatiecentra uit de publieke en de private sector in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Daarna levert ook Archiefbank Vlaanderen (www.archiefbank.be), een databank van Vlaamse private archieven, interessante resultaten op. Zo blijkt het archief van Herman Delaunois, voorzitter van BBL van 1971 tot 1983, bewaard te worden op het secretariaat van KVNS, terwijl dat van de Aktiegroep Polders Leefmilieu geconsulteerd kan worden in het documentatiecentrum Antwerpse Noorderpolders. Meer gerichte zoekopdrachten leveren wellicht nog meer resultaten op.

2.3.2. Belangrijkste bronnenreeksen

De archieven van de milieubeweging zijn zeer divers. Enkel voor de beginjaren met hoofdzakelijk louter persoonsgebonden netwerken en spontane actiemomenten is het archiefmateriaal schaarser. Voor de periode nadien, wanneer de milieubeweging meer formele structuren ontwikkelt, bevatten de archieven grotendeels dezelfde types van bronnen als andere organisaties. Het gaat hierbij onder meer om diverse briefwisseling, verslagen van werkgroepen en algemene vergaderingen, dossiers m.b.t. de voorbereiding van actiemomenten en jaarrapporten.

2.4. Publicaties

2.4.1. Internet

De meeste van de grotere milieuorganisaties zijn nog steeds actief en beschikken over een eigen website. Hier kunnen onder meer mededelingen over actieve campagnes, dossiers over diverse milieuthema's, persmedelingen, jaarver-

slagen, ... geraadpleegd worden. De website van de Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen (www.bondbeterleefmilieu.be) bevat naast een groot aantal dossiers over de meest uiteenlopende milieuthema's ook een online zoekmachine van het eigen documentatiecentrum. Daarnaast werden ook links opgenomen van alle lidorganisaties die over een eigen website beschikken. Hetzelfde geldt voor de Waalse en Brusselse tegenhangers, Inter-Environnement Wallonie en Inter-Environnement Bruxelles (www.iewonline.be en www.ieb.be). De site van Gaia (www.gaia.be) bevat behalve nieuws over huidige campagnes en rapporten ook een overzicht van de bestaande Belgische wetgeving m.b.t. dieren. Op www.greenpeace.org/belgium worden eveneens oude jaargangen van het Greenpeace-magazine aangeboden. De Belgische afdelingen van de internationale organisaties Wereld Natuur Fonds en Friends of the Earth zijn terug te vinden via www.wwf.be en www.motherearth.org. Wat de meer traditionele natuurbehoudsbewegingen betreft, zijn vooral de websites van de Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon (www.kvns.be) en Natuurpunt (www.natuurpunt.be) de moeite waard.

2.4.2. *Periodieke publicaties*

De grotere milieuorganisaties in België beschikken meestal over een eigen ledenblad, dat Greenpeace zelf omschrijft als de belangrijkste informatieschakel tussen de organisatie en haar sympathisanten. Deze vaak rijk geïllustreerde magazines bevatten net zoals de websites vooral informatie over specifieke dossiers, succesvolle campagnes en interviews, zowel met betrekking tot België als het buitenland. Voor de beginjaren van de milieubeweging is de situatie minder rooskleurig, hoewel periodieke publicaties als cruciaal werden beschouwd voor het sensibiliseren van leden. Het ontbrak echter vaak aan middelen, zodat de bladen zeer onregelmatig verschenen en bijgevolg slechts een kort bestaan kenden. Zo publiceerde VAKS tussen 1976 en 1981 drie verschillende magazines. Doorgaans kunnen wel in de archieven van de verschillende actiegroepen exemplaren teruggevonden worden. We beperken ons hier tot een overzicht van de periodieken van de grootste milieuorganisaties in België.

Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen:

Milieurama. Brussel, 1981-2006.

Wereld Natuur Fonds:

Panda. Maandblad van het Wereld Natuur Fonds Nederlands. Brussel, 1966-.

Greenpeace:

Greenpeace magazine. Brussel, 1990-.

Friends of the Earth Vlaanderen en Brussel:

Bulletin Friends of the Earth. Driemaandelijks tijdschrift van Friends of the Earth. Gent, 1991-.

Verenigde Aktiegroepen voor Kernstop:

Energiek. Informatie over energie en samenleving. Antwerpen, 1978-1985.

Kater. Driemaandelijks tijdschrift voor kernenergie. Lembeke, 1976-1978.

Gaia:

Vrijdier. Voor mensen die geven om dieren. Brussel, 2001-.

Natuurpunt Vlaanderen:

NatuurBlad. Brussel, 2001-. Voortzetting van:

De Wielewaal. Turnhout, 1934-2001.

Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon:

Land in zicht. Antwerpen, 2000. Voortzetting van:

Natuur- en Stedenschoon. Antwerpen, 1964-1999.